

Else Marie og hendes moder

Et stykke socialhistorie fra 1800-tallets Vejlbj

Else Marie (Ritz) blev afleveret til forsørgelse i Vejlbj sogn 8. oktober 1842.

I følge Sogneforstanderskabets protokol blev hun afleveret på foranledning af justitsråd og herredsfoged Jens Ditlev Blichfeldt i Skanderborg.

Hun var ved afleveringen 9 år gammel, men kunne hverken læse eller skrive. Desuden havde hun ikke "anstændige" klæder på kroppen.

Sogneforstanderskabet i Vejlbj påtog sig forsørgelsespligten uden videre. Sogneforstanderne Mads Laursen og Jens Jensen, begge gårdmænd i Vejlbj, skulle sørge for anstændige klæder til Else Marie.

Husmand Jens Jensen og hustru Karen Jensdatter blev plejeforældre for Else Marie mod betaling fra Vejlbj sogn. De lovede, at deres jævnaldrende datter, skulle læse sammen med Else Marie.

Dette er hvad Sogneforstanderskabets forhandlingsprotokol i Vejlbj sogn fortæller. Men hvordan udformede Else Maries liv sig egentlig i datidens Danmark?

Det efterfølgende er, udover omtalte protokol fra Vejlbj-Risskov Lokalhistoriske Arkiv, kun, hvad man i dag kan finde på Internettet.

Ved Sogneforstanderskabets samling 4. januar 1843 blev forsørgelsesplanen for nærværende år diskuteret. Fremdeles blev det bestemt, at udgifterne til Else Marie Ritz skulle anføres blandt de faste almisseslemmer på forsørgelsesplanen.

Else Marie blev født den 28. juni 1833 på Amtets Sygehus i Aarhus. Hendes moder, Ellen Marie Zachariasdatter Ritz, var et ugift fruentimmer og arrestant ligesom den udlagte barnefader, Gregers Andreas Petersen. De hørte begge under herredsfoged Henrich Bering Lannng's jurisdiktion i Aarhus.

Ved Else Maries dåb 21. juli 1833 i Vor Frue Kirke var alle fadderne fattiglemmer fra den nærliggende Fattigstiftelse i Aarhus. Moderen har tilsyneladende haft sin kortvarige rekonvalescens efter fødslen i Fattigstiftelsen.

Else Maries moder blev dømt til tugthus den 4. juli 1833 ved Hads og Ning Herreders Ret. Den 1. august samme år blev Else Maries moder indsat i Viborg Tugt- og Forbedringshus, hvor hun skulle afsone en dom på 9 måneders staffearbejde for tyveri og løsgængeri. Else Marie kom i pleje hos daglejer Otto Frederichsen og hans kone Maren Ovesdatter i Vestergade, Aarhus.

Den udlagte barnefader, Gregers Andreas Petersen, har ikke været mulig at følge. Han har nok været en omstrejfende person, som Ellen Marie Zachariasdatter Ritz har slået pjalterne sammen med. Ved hendes fængsling i 1833 er anført under sidste opholdssted, at hun har strejft rundt i landet.

Else Maries moder, Ellen Marie Zachariasdatter Ritz, blev født 18. november 1792 i Aarhus Domsogn. Hun havde en tvillingsøster, som hed Elisabeth.

Hendes forældre, soldat ved 1. Jyske Infanteriregiment Zacharias Ritz og hustru Kirsten Thomasdatter, blev viet i Trige Kirke 8. februar 1791.

I 1801 boede familien i Vestergade nr. 32 i Aarhus. Der var ikke andre søskende end de nu 8-årige tvillingsøstre Ellen Marie og Elisabeth.

Hvorfor skulle Ellen Marie ende som tugthusfange?

Ellen Marie Zachariadatter havde åbenbart smag for et omstrejfende liv, eller afsky for et liv som tjenestepige. Måske havde der været problemer i barndomshjemmet. Hendes moder, Karen Thomasdatter, døde 28. maj 1814, 58 år gammel, i Haurum Sogn, Houlberg Herred, Viborg Amt. Dette fremgår af kirkebogen fra Aarhus Domsogn, hvor hun er nævnt som grenader Reetz kone.

Muligvis levede de ikke samman som mand og kone.

Ellen Marie Zachariadatter Ritz blev lødsladt fra Viborg Tugthus 1. maj 1834 efter upåklagelig opførsel. I de 9 måneder havde hun været beskæftiget med "bondearbejde". Af fangeprotokollen fremgår det, at hun var forsørgelsesberettiget i Aarhus.

I 1842 blev Ellen Marie Zachariasdatter Ritz atter aresteret for løsgængeri og betleri. Denne gang i Skanderborg området. Hun havde åbenbart strejft rundt med datteren, Else Marie. Derfor henvender justitsråd og herredsfoged Jens Ditlev Blichfeldt i Skanderborg sig til Sogneforstanderskabet i Vejlbj om at tage sig af Else Marie.

Else Maries moder blev idømt halvandet års tugthus for løsgængeri forenet med betleri ved Hjelmlev og Gjern herreders Politiret den 14. december 1842. Ved Skanderborg Amts Overpolitiret den 28. samme måned. I Højesteret 16. marts 1843 og sendt til afsoning i Viborg fra Skanderborg Arrest 24. marts 1843.

Hun blev atter løsladt 25. september 1844. Igen efter god opførsel.

Denne gang fremgår det af fangeprotokollen, at Vejlbj Sogn havde forsørgelsespligten. (Det har endnu ikke været muligt at fastslå, hvorfor Else Maries moder var forsørgelsesberettiget i Vejlbj Sogn. Sognets Fattigprotokol, som der henvises til både fra Sogneforstanderskabets forhandlingsprotokol og fra kirkebogen, eksisterer desværre ikke længere.)

Fra Viborg Tugt- og Forbedringshus findes et signalement af Ellen Marie Zachariadatter Ritz: *59 T. (tommer) høi - lyseblaa Øine - sort Haar - mørke Øienbryn - Et rundt fyldigt Ansigt med sund Farve . En middelhøi Pande - En kort tyk Næse - lang Overlæbe middel Mund og Hage - Har nogle faa Smaakopper. - Middel af Hals, Skuldre og Lemmer- Smaa Hænder med en beskadiget Negl paa den høire Pegefinger - de fleste Negle er store, dog er de paa Lillefingerene smaa - Taler dansk.*

Else Maries ophold hos plejeforældrene i Vejlbj blev taget op til revision i 1843. I referat fra Sogneforstanderskabets møde 20. september 1843 var følgende spørgsmål fra Fattigvæsenet indkommet til afgørelse:

2) om Pigebarnet Else Marie Ritz skal forblive hos sine nuværende Plejeforældre eller hensættes til nogen andre, og hvem da?

ad 2 – Angaaende Sagen Else Marie Ritz' vedkommende da blev det overdraget til Fattigforstanderne M. Laursen og J. Jensen at afgøre denne Sag på bedste Maade, enten ved at accordere Barnet bort imod at forsyne det med Kost og Klæder eller og alene med Kost.

25. september 1844 blev dette transportpas udstedt fra Viborg Tugthus:

Ellen Marie Zachariasdatter Ritz hjemmehørende i Weilbye Sogn, Hasle Herred, Aarhus Amt, som ifølge Høiesteretsdom af 16. Marts 1843 har udstaaet Straf af 1 1/2 Aars Arbeide i Wiborg Tugt- og Forbedringshuus for 3die Gang begaaet Løsgængereri forenet med Betleri, og nu derfor er løsladt, bliver hermed, overensstemmende med Placaten 14de December 1810 fremsendt til Hr. Cancelliraad Herredsfoged Finsen i Aarhus.

Vedkommende Retsbetjent vilde besørge de Paagjældende transporteret paa anordnet Maade og derom gjøre Paategning paa dette Pas, som dernæst med Tilstaaelse om den endelige Aflevering bedes remitteret til Wiborg Stiftamt.

Directionen for Wiborg Tugt- og Forbedringshuus,

Den 29. September 1844 samledes Sogneforstanderne i Vejlbj by for at tage bestemmelse om Ellen Marie Ritz's forsørgelse. Følgende blev vedtaget:

- 1) *Bemeldte Fruentimmer skal boe i Fattighuset hos et andet derboende Fruentimmer Ane Marie Christensdatter for det første fra førstkommende 6te October til 1ste Maj 1845, og for at ligge i hendes Sengeklæder i samme Tid, skal bemeldte Ane M. Christensdatter saalænge sidde huusleiefri der hvor hun er, men den 1 Rbd. i Huusleie, som er forfalden, skal hun betale,*
- 2) *Ellen Ritz faaer i Understøttelse strax 1 Skp. Rug og 1 Skp. Byg og betyder: at hun fremtidig, saalænge hun er arbejdsfør, skal forsørge sig selv,*
- 3) *hendes Barn Else Marie, som (See Fol. 15) er til Forpleining hos Huusmand Jens Daas her i Byen, bliver hos ham paa den hidtilværende Accord for det første til 1ste Januar 1845, og bliver da nærmere Bestemmelse at tage hendes Forsørgelse angaaende, og*
- 4) *Ellen Ritz tilstaaedes slutteligen i læs Tørv, som siden bliver hende at levere.*

I referatet fra Sogneforstanderskabets samling 31. oktober 1844 fremgår det, at Ellen Marie Zachariadatter Ritz havde rykket for det læs tørv, som var stillet hende i udsigt.

På Sogneforstanderskabets møde 22. december 1844, hvor forsørgelsesplanen for 1845 skulle drøftes, gjorde formanden (pastor Topsøe) opmærksom på, at Else Marie havde henvendt sig med anmodning om en ny klædning. Det blev vedtaget, at hun skulle have et sæt nye klæder. Fattigforstanderne skulle foretage det fornødne i denne henseende.

"Forinden dette Møde sluttedes anmeldte Formanden, at Ellen Ritzdatter havde henvendt sig til ham for at begjære om hendes slutter maatte flytte bort fra Jens Daas, hos hvem hun foregav at Barnet ikke havde det godt. Da hun ønskede helst at erholde Barnet hos sig, tilkjendegav Formanden, efter Sogneforstanderskabets tidligere Beslutning, at dette ikke i det mindste for det første kunde bevilges med mindre Barnet intetsteds kunde anbringes for den aarlige Betaling af i Penge: 1 Rbd. 2 Mk., i Rug: 12 Skp. og i Byg: ligeledes 12 Skp. ifølge den for Aar 1845 lagte Forsørgelsesplan. Da Ellen Ritzdatter i dag havde yttret i Sogneforstanderskabet, at den Seng hvori hun Sov, var af daarlig Beskaffenhed, vil Sogneforstanderskabet med det første tage den i Øiesyn og dersom det sidste skulde stadfæste sig, vilde Mangelen snarest muligt blive afhjulpen."

I folketællingen (februar) 1845 boede Ellen Marie Zachariadatter Ritz i Vejlbj by Fattighus som fattiglem.

I samme folketælling var Else Marie stadig plejebarn hos husmand Jens Jensen og hans hustru, Karen Jensdatter.

I løbet af 1845 skiftede Else Marie tilsyneladende plejeforældre. Hun kom til husmand og daglejer Jørgen Rasmussen Tydsk. Af referatet fra Sogneforstanderskabet 13. oktober 1845 fremgår det:

- 2) *Paa Jørgen Tydsk's Erklæring: Ikke at vilde beholde Else Marie Ritz i længere Tid end til dette Qvartals Udløb saafremt tillæg i Korn eller Penge ikke maatte blive som bevilget, blev vedtaget: at han intet tillæg skulde gives, men at man skulde søge at faa hende anbragt hos en anden skikkelig Familie forf den samme Betaling som nu gives, saavidt muligt.*
- 3) *Følgende Almisselemmer bliver at forsynes med nye Klæder:*
 - c) *Else Marie Ritz med hvad hun, efter at have foreviist sine Klæder, maatte skjønnes at trænge til.*

"I mødet den 13de October d.A. blev vedtaget, at Else Marie Ritz skulde indbringes hos en anden Familie i Sognet fra Nytaar 1846, efterdi Jørgen Rasmussen Tydske, hos hvem hun for tiden er, ikke vil beholde hende længere, uden forhøiet Betaling, men da ingen Familie er at formaae til at tage imod hende for mindre Betaling end den han vil beholde hende for, og det er Forstanderskabet bekjendt, at hun i hans Huus nyder god Forplejning, saa besluttedes at lade hende forblive der, og tilstaae ham for hendes Forplejning 1 Aar, regnet fra Nytaar 1846 til Nytaar 1847 ialt 2 Rdl.14 Skp. Rug og 14 Skp. Byg."

Ellen Marie Zachariasdatter Ritz døde 22. februar 1848 i Vejlbysogn. Hun blev begravet 28. februar 1848 på Vejlbys Kirkegård. Almisselem, 58 1/2 år.

Det så ikke ud til, at Else Maries skolegang havde været særlig frugtbar. Ved hendes konfirmation i 1850 betegnes hendes kundskaber som værende ringe, men hendes opførsel meget god. Hun måtte have kundskabsdispensation fra biskoppen for at kunne blive konfirmeret.

Ved folketællingen 1850 var Else Marie tjenestepige hos gårdmand Laurs Sørensen i Vejlbysogn. Delvist forsørget af fattigvæsenet i sognet.

27. oktober 1852 forlod Else Marie sin tjenesteplass hos gårdmand Jens Pedersen i Vejlbysogn og rejste til Vibysogn.

19. oktober 1855 vendte Else Marie tilbage til Vejlbysogn og tog ophold hos husmand Jens Christian Andreasen. Hun havde tjent på Marselisborg gods.

Den 9. december 1855 blev Else Marie Ritz viet til skomagervend Rasmus Christian Hansen af Aarhus i Vejlbys Kirke, mens hun opholdt sig hos husmand Jens Christian Andreasen. Hun blev boende i Vejlbysogn indtil 12. januar 1856 (på det tidspunkt som indsidder), hvor hun flyttede til Aarhus.

Else Marie fik en søn, Frederik Carl Christian Hansen, 22. januar 1857.

I folketællingen 1860 boede hun i Aarhus sammen med mand og barn i Frederiksgade, matr. 556, baghuset, 1. etage.

2. marts 1861 fik Else Marie en datter, Christiane Caroline Wilhelmine Hansen. Familien boede da i Søndergade, matr. 174. Denne datter døde allerede 4 måneder gammel den 2. juli 1861.

På det tidspunkt var Else Maries mand ikke længere skomagervend, men arbejdsmand.

Mellem 1861 og 1870 vides ikke, hvad der skete med Else Marie og hendes mand, Rasmus Christian Hansen. Muligvis er de gået fra hinanden. Ingen af dem findes døde i denne periode.

Sønnen, Frederik Carl Christian, dukkede op i Vejlbj i folketællingen 1870 som plejesøn hos bonden Rasmus Pedersen Abild og hustru Kirsten Rasmussen.

Frederik Carl Christian blev også konfirmeret i Vejlbj Kirke 16. april 1871, mens han var i huset hos Rasmus Pedersen Abild.

Frederik Carl Chr. Hansen, 14 år, afgang fra Vejlbj sogn 2. november 1871 til Hasle sogn.

Frederik Carl Christian Hansen, 14 1/2 år, tilgang Hasle sogn 4. november 1871 fra Vejlbj sogn 2. november. Tjener hos Bøegh.

Her forsvinder alle spor efter ham.

Else Marie Ritz dukker muligvis op i folketællingen 1880 som tjenestefolk på Clausholm Hovedgård, Voldum Sogn, Galten Herred, Randers Amt.

Her var en Else Marie Reedtz, 41 år. Vores Else Marie burde være 46–47 år gammel i 1880, men det kan være en skrivefejl i folketællingen.

Det har endnu ikke været muligt at finde flere spor efter Else Marie Ritz.